
CECILIA STEGÖ:

ÖSTEUROPA BEHÖVER CHOCKTERAPI

Den ligger inte så långt tillbaka, tiden då hela det nya Östeuropa formade ett enda stort frågetecken.

Direkt efter 1989 års revolutioner låg det politiska landskapet öppet, men kort därefter klarnade bilden av målsättningarna. Östeuropa ville tillbaka till Europa, till vad man kallade det "normala", dvs till en demokratisk rättsstat och en öppen marknadsekonomi.

Att målsättningarna var klara innebar dock inte att frågetecknen försvann. Tvärtom föreföll de bli fler när de försågs med ett inledande "hur". Hur börjar vi? Hur gör vi? Hur prioriterar vi? Demokratiseringarna visade sig vara ganska enkla att genomföra, värre var det med övergångarna till marknadsekonomi.

Många av det nya Östeuropas politiker vände sig till väst. Men kontakten blev ofta en rejäl besvikelse. I väst kunde man nämligen det mesta om hur mark-

nadsekonomier kunde avvecklas (fast det hette förstas "förstärkas") genom planering och reglering. Men få hade en aning om hur man skulle handskas med planekonomier som skulle avvecklas genom liberalisering och avreglering. Härigenom kom ett antal nya idiomatiska uttryck att födas: "Att göra fisk av fisk-soppa", "ägg av en omelett", "att bygga hus utan ritning" . . . Alla dessa uttryck stammar från Östeuropas första söktid och antyder att övergången från plan-hushållning till marknadsekonomi betraktades som närmast omöjlig.

Västvärlden har verkligen anledning att begrunda vad vi pysslade med under alla dessa kalla-kriget-år, på rätt sida om järnridån, i frihetens och välståndets hängmatta. Universitet, institutioner, politiker – få var de som ägnade tid åt att tänka på lösningar som kunde vara av nytta den dag murarna fallit. Trodde vi verkligen att förtrycket skulle vara i evighet? Ville vi inte se hur dessa samhällen föll ihop i moraliska, ekonomiska och ekologiska pannkakor? Och hur kunde vi glömma vår egen historia så till

---

Därför behöver Östeuropa chockterapi.
Anders Åslund. SNS förlag 1993

den milda grad att vi sedan gav östeuropéerna intrycket att marknadsekonomi bara är något för de ordnade och välbestälda?

Några såg dock, och inriktade sig på tiden som skulle komma. En var svensken Anders Åslund, numera professor vid Handelshögskolan i Stockholm och chef för dess Östekonomiska Institut. I våras kom boken som summerar hans långa erfarenhet och myckna tänkande kring de, om inte olösliga så självfallet enormt svåra, problem som övergången från plan till marknad medför.

Redan i bokens titel, "Därför behöver Östeuropa chockterapi", visar Åslund vilken hans slutsats är. Ja, boken är i mångt och mycket en argumentsamling mot alla tankar på tredje vägar eller gradualism i det postkommunistiska reformarbetet.

Chockterapin, menar Åslund, är medlet för att göra omställningen så smärtfri som möjligt. Visserligen innebär de snabbt insatta och tuffa åtgärderna att samhällena inledningsvis pressas hårt, men återhämtningen kommer också fortare. Det mänskliga lidandet minimeras.

Det här är förstås en mycket omstridd fråga. Många har menat att Östeuropa behöver tid för sina reformer, att människorna inte kan förväntas uthärda drastiska sänkningar av en redan låg levnadsstandard, att massarbetslöshet skulle hota

– ja rent av att demokratin skulle vara i fara om chockterapi sattes in.

Åslund tar effektivt loven av dessa argument. Främst genom att peka på att varje övergångstid riskerar att föda nya och svårbemästrade problem och att de resultat som nu börjar kunna utläsas av chockterapins följder i bland annat Polen och Tjeckoslovakien ger stöd för teorierna om minimerat lidande. I länder där reformerna genomförts gradvis ser situationen betydligt dystrare ut. Dessutom påpekar Åslund något riktigt bestickande, nämligen att de i huvudsak västerländska välgörare som velat bespara östeuropéerna chockterapins lidanden aldrig har kunnat samla sig till ett heltäckande och genomtänkt alternativ. Gradualisterna har hamnat i situationen att vilja, men inte kunna.

Åslunds bok, i all sin korthet, stramhet och rappa anslag, är en verklig hjälp för den som vill sätta sig in i en av vår tids mest angelägna och svåra utmaningar av ekonomisk och politisk teori och praktik.

Själv kan jag inte låta bli att tänka tillbaka på alla de besök i Östeuropa från 1988 och framåt som fylldes av funderingar kring övergången från plan till marknad.

Vad jag slogs av var den ständiga uppkomsten av "odelbarheter". Den ekonomiska verkligheten tvingade alltid fram renodlade och principfasta lös-

ningar över ett mycket vitt fält. Det handlade inte om politik eller allmänt tyckande, utan om ekonomiska lagar och strävan efter effektivitet i reformarbetet. Så ledde varje till synes okontroversiell målsättning till ett antal stränga liberaliseringskrav. Ville man exempelvis få fram varor i butikerna, krävde det prisliberalisering, som av allt att döma bäst genomfördes i ett slag. Tufft, men rätt. Ville man öppna sin ekonomi för handel med väst, var man tvungen att göra valutan konvertibel, något som i sin tur framtvängde en hel serie av åtgärder. Ville man få igång nyföretagandet krävde det ett starkt skydd för äganderätten men också privatisering av statliga företag, bara det en gigantisk uppgift.

Drog man i ett snöre öppnade sig alltså hela påsen. Kulorna rann ut över golvet och kravet på att sortera snabbt och rätt var enormt, närmast omänskligt om man tänker på de politiker som bar det yttersta ansvaret.

När jag läser olika kritiker av Åslund m fl tänker jag alltid på kulpåsen som töms över det glashala golvet. Och jag

blir tvärlilskan. Ty ofta tycker jag mig se hur dessa kritiker vägrat att inse odelbarheternas krav och sorterandets svårigheter. I kölvattnet av Östeuropas många och knallhårda liberaliseringspaket, ser de rådgivare Åslund som en missionär för nyliberala idéer, i stället för en kulorganisatör av stora mått. De vägrar att se vart östeuropéernas vägval leder om man följer – inte idéernas – utan realiteternas logik.

Åslund är ingen romanförfattare. Han är en ekonom som under de senaste åren spenderat en stor del av sin tid i ett klimat präglad av "no nonsense". Allt detta ursäktar bokens "träighet", den ibland något överdrivna direktheten och en och annan retorisk överdrift.

Att jobba sig igenom de drygt hundra facklitteratursidorna är väl spenderad tid för alla som funderat över Östeuropas många "hur-frågor".

Åslund har gett sina svar – eller åtminstone lämnat en delrapport. Nu väntar vi bara på två böcker. Gradualisternas om det ännu icke presenterade alternativet och Åslunds om chockterapiens slutgiltiga resultat.